

Demokrat Parti Dönemi Türkiye – ABD İlişkileri

Coğrafi olarak Kuzey Afrika’da Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir’i içine alan bölgeyi ifade eden Mağrip bölgesinde başlayan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ilişkiler ticari nitelikteydi. İlk ticari anlaşma 1830’da imzalandı. II. Abdülhamit döneminde iyice artan ilişkiler I. Dünya Savaşı öncesinde gerginleşmeye başladı. ABD’nin, 6 Nisan 1917’de Almanya’ya savaş ilan etmesinin ardından Osmanlı Devleti, 20 Nisan 1917’de ABD ile diplomatik ilişkilerini kesti.

Cumhuriyet döneminde 1927’de imzalanan anlaşma ile diplomatik ilişkiler tekrar başladı ve ABD’nin ilk Türkiye Büyükelçisi olarak Joseph Grew atandı. 1933’te ABD Başkanlığına Franklin D. Roosevelt’in seçilmesiyle beraber Mustafa Kemal Atatürk ile daha önceki başkanlar döneminde pek görülmeyen bir dostluk başladı. Ancak iki dünya savaşı arası dönemde Türkiye-ABD ilişkileri pek hareketli değildi. Bu dönemde Türkiye, Balkan Paktı (1934) ve Sadabat Paktı (1937) ile bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya odaklanmıştı. II. Dünya Savaşı’nın 1 Eylül 1939’da başlamasıyla Türkiye tarafsız bir politika takip etti. Ancak Türkiye’ye savaşa girme konusunda Mihver ve Müttefik devletler tarafından baskı yapılmaktaydı. Aralık 1943’te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı ve ABD Başkanı arasında Kahire’de bir görüşme gerçekleşti. Görüşmenin gündem maddesi İnönü üzerinde baskı oluşturarak Balkanlarda yeni bir cephenin açılmasını sağlamaktı. Ancak İnönü, Türk ordusunun silah ve teçhizat açısından yetersiz olduğunu gerekçe göstererek ordunun savaşa hazır olmadığını ifade etmişti. Savaşın sonuna doğru; Milletler Cemiyeti yerine kurulması düşünülen Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatının hazırlıklarını yapmak için San Francisco’da bir konferans toplanacaktı. Bu konferansa katılmanın önkoşulu Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmektir. Bunun üzerine Türkiye, 23 Şubat 1945’te Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etti. Türkiye’nin geçmişten gelen Batılılaşma hedefi bu kararda etkili olmuş ve Batı’nın siyasi ve ekonomik desteğinden faydalanmak istenilmisti. II. Dünya Savaşı’ndan büyük bir zaferle çıkan ABD’nin Türkiye’yi ekonomik ve askeri olarak destekleyebileceği düşüncesiyle ABD ile ilişkiler yakınlaşmaya başlayacaktı.

Savaşın getirdiği koşullar altında iyice kötüleşen ekonomik durum, Türkiye’yi Batı ile ittifaka zorlamaktaydı. Bunun yanı sıra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile 17 Aralık 1925’te yirmi yıl süreyle imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın süresi 7 Kasım 1945’te bitecek olması nedeniyle SSCB anlaşmanın yenilenmesi karşılığında birtakım şartlar ileri sürmüştü. SSCB’nin Boğazlarda üs, Türkiye-SSCB sınırında değişiklikler ve Montreux Sözleşmesi’nin yeniden gözden geçirilmesini taleplerini Türkiye kabul etmesi mümkün değildi. Türkiye bu talepleri reddetmiş ve İngiltere’den yardım istemişti. Bu talep karşısında İngiltere, ABD’nin konuya dahil olmasının daha yerinde olacağı karşılığını vermişti. Uzlaşma siyaseti nedeniyle SSCB ile çatışmamayı tercih eden ABD, İngiltere’nin bu talebi karşısında önce tepkisiz kaldı. Ancak 1945 Aralık ayında gerçekleşen Moskova Konferansı’nda uzlaşma arayışlarının sonuçsuz kalması üzerine ABD Başkanı Harry Truman uzlaşma siyasetinden vazgeçti. SSCB’nin Türkiye işgal planı olduğunu ileri sürerek SSCB’nin Türkiye’den taleplerine sert karşılık verilmediği takdirde yeni bir savaşın başlayacağını ifade etti. SSCB, Türkiye’nin yanında Yunanistan ve İran üzerinde de baskı oluşturma politikası üzerine SSCB’nin etki alanını sınırlandırmak amacıyla 12 Mart 1947’de Truman Doktrini ilan edildi. Bu doktrin ile ABD, Avrupa’nın ekonomik, askeri ve sosyal istikrarını sağlanmasına yardımcı olmak ve Avrupa’nın gücünü ABD öncülüğünde bir savunma ittifakı içerisinde teşkilatlandırmayı hedefliyordu. Bu doğrultuda Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan’a toplam

400.0000.000 dolar ekonomik yardım yapıldı. 12 Temmuz 1947’de imzalanan anlaşma gereğince; Türkiye’ye silah, mühimmat ve askeri uzman gönderilecek, Türk askeri personelinin eğitimine yardımcı olunacak ve askeri tesis, yol ve liman inşası için de teknik ve mali yardımda bulunacaktı. Doktrinin açıklanmasıyla beraber Türk dış politikası da Batı ile ilişkilerin yoğunlaştırılmasına dayandırılacaktı. Öncelikli hedef, Batı’nın askeri, siyasi ve ekonomik teşkilatlarına üye olmak olarak belirlendi.

ABD ise Türkiye ve Yunanistan’ın başta ekonomik açıdan desteklenmesi gerektiği görüşündeydi. Çünkü aksi durumda SSCB bu ülkeleri etkisi altına alabilirdi. Bu durumda tüm bölgenin etkileneceği düşünülmekteydi. Bunun önüne geçmek amacıyla da yeni bir yardım programı meydana getirildi. ABD Dışişleri Bakanı G. Marshall’ın 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’ndeki konuşmasında dile getirdiği teklif, uzun görüşmeler neticesinde 3 Nisan 1948’de Kongre’de görüşüldü ve “*Ekonomik İşbirliği Kanunu*” olarak kabul edildi. 4 Temmuz 1948’de aynı isimle imzalanan anlaşma ile Türkiye’ye borç, hibe, teknik ve dolaylı yardım olarak toplamda 350.000.000 dolarlık bir kaynak sağlanıyordu.

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile beraber Türkiye-ABD ilişkileri genel olarak ekonomi temelinde sürdürülmekteydi. 14 Mayıs 1950’de Türkiye’de yapılan genel seçimlerde 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı sona erdi. Demokrat Parti (DP) büyük bir farkla seçimi kazandı. Seçim, ABD tarafından da ilgiyle takip edilmişti. ABD basını, sonuçları demokrasi adına sevindirici bir gelişme olarak duyurmuştu. DP’nin iktidara gelmesiyle Celal Bayar Cumhurbaşkanı ve Adnan Menderes de Başbakan oldu. Başbakan Menderes; hükümet programı meclise sunarken dış politika esaslarını da açıkladı. Buna göre ABD, İngiltere ve Fransa ile iş birliğine dayandırılan dış politikada en büyük hedefin; Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile Türkiye’ye önemli desteklerde bulunan ABD ile var olan ilişkilerin geliştirilmesi olacağı ifade edilmekteydi.

DP’nin iktidara gelmesiyle 22 Mayıs 1950’de kurulan I. Menderes Hükümeti’nin ABD ilişkilerde ilk gündem Boğazlar konusu oldu. Boğazlar meselesi, II. Dünya Savaşı sonrasında 4-11 Şubat 1945’te toplanan Yalta Konferansı’nda SSCB’nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin yenilenmesi isteğiyle tekrardan gündem olmuştu. Potsdam Konferansı’nda ise ABD, İngiltere ve SSCB hükümetleri Montreux sözleşmesinin revize edilmesi gerektiği yönünde karar aldı. 1950’de Türkiye, Sovyet istekleri karşısında Boğazların mayınlanması gündemine aldı. Başbakan Adnan Menderes, ABD’li yetkililerle yaptığı görüşmede meseleye ABD’nin de dahil olması gerektiğini ifade etti. Boğazlar konusunda ABD’nin politikası mevcut durumun devam ettirilmesi idi. Uzun bir süre gündemi meşgul eden mesele Türkiye’nin 1952’de Kuzey Atlantik Paktına (NATO) katılmasından sonra SSCB’nin 30 Mayıs 1953’te Türkiye’den herhangi bir toprak talebinin olmadığını ifade etmesiyle son bulacaktı.

DP’nin iktidara gelmesiyle ilk ilişkilerin başlangıcı olan Boğazlar meselesi gündemdeki yerini korurken, ilişkilerin daha da yaklaşmasına sebebiyet verecek önemli bir gelişme yaşandı. 25 Haziran 1950’de yani daha DP’nin iktidarının ikinci ayında Kuzey Kore uçaklarının ani bir saldırı ile Seul’u bombalamasıyla Kore Savaşı başladı. ABD Başkanı Henry Truman bu gelişme üzerine Kuzey Kore’ye karşılık verilmesi emrini verdi. Başkanın bu emri kendi başına vermesi ABD’de tartışmalara yol açarken, Türkiye tarafından olumlu karşılandı. Çünkü verilen bu tepki komünizme karşıydı. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Trygve Lie’nin 27 Haziran 1950’de Güvenlik Konseyi’nin Güney Kore’ye yardım edilmesini öneren karar Türkiye’ye iletilince konu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından Meclis gündemine getirildi. Menderes, durumu Kuzey Atlantik Paktı’na (NATO) girebilme adına bir fırsat olarak değerlendirdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti, Kore’ye 4500 kişilik birlik gönderme kararı aldı ve bu karar 25 Temmuz 1950’de BM Genel Sekreteri’ne iletildi. Böylelikle Kore’ye asker gönderen ilk BM üyesi devlet Türkiye oldu. Her ne kadar Türkiye, barışın tesisi için

Kore'ye asker gönderse de ilk beklenti NATO'ya girmektir. Bu karar ülke içerisinde muhalefet tarafından tepkiyle karşılanırsa da ABD tarafından desteklendi. ABD'li senatörler bu kararla birlikte artık iki ülke arasında var olan ilişkilerin daha kuvvetleneceğini ifade etmekteydi. 27 Temmuz 1953 tarihinde imzalanan ateşkes ile sona eren Kore Savaşı'na Türkiye dört katile halinde toplamda 24.882 kişilik bir kuvvetle katıldı ve 885 şehit verdi. Savaşın ardından ABD'de Türkiye hakkında görüşlerin değiştiği gözlemlendi. 1947'de ABD Senatosu'nda Türkiye'ye yardım hakkındaki görüşmelerde aleyhte açıklamalar yapan senatörlerin savaşın ardından NATO'nun tam üyesi olmasa da Türkiye'nin bu pakt için ne kadar önemli bir ülke olduğunu gösterdiği konuşuluyordu.

Türkiye, NATO üyeliği için ilk başvurusunu savaş öncesinde CHP'nin iktidarda olduğu dönemde 11 Mayıs 1950'de yapmıştı. Sadece İtalya tarafından desteklenen bu başvurudan sonra DP'nin iktidara gelişi ve değişen dış politikayla beraber ikinci başvuru 1 Ağustos 1950'de yapıldı. DP döneminde yapılan bu başvurunun ardından ABD ile yakın bir diplomasi başlatıldı. Ancak başvuru ABD'de üyelikten ziyade Türkiye'ye; NATO'da bir danışmanlık statüsü verme, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da bölgesel pakt kurma ve Türkiye'ye saldırıya izin verilmeyeceği konularında teminat verilmesi şeklinde değerlendirildi. 18 Eylül 1950'de NATO Dışişleri Bakanları toplantısında da Türkiye'nin pakta katılmasının mevcut durumda uygun olmadığı kararı çıktı.

1950'nin ABD ile ilişkilerde önemli gündem maddelerinden biri de ekonomik yardımlardır. 30 Haziran 1950'ye kadar Türkiye'ye 558.000.000 dolar ABD yardımı yapılmıştı. Marshall Yardımı ile sağlanan malzeme ve teknik yardımlar, yeni üretim sahaları meydana getirilmesi bakımından önemli bir role sahipti. Bunun yanı sıra Türk Hava Kuvvetleri'nin modernizasyonu için başlatılan çalışmalar ABD ile eşzamanlı olarak yürütülecekti. ABD'nin Türkiye'ye olan askeri yardımı ise 1950 mali yılı boyunca yaklaşık 91.800.000 dolardı. Türkiye ve Yunanistan için 1950 mali yılı sonu itibarıyla askeri yardım için taahhüt edilen toplam fon yaklaşık olarak 252.900.000 dolardı. Aşırı savunma harcamaları, sert bir yatırım programı ve Bulgaristan'dan gelen Türk mültecilerin iskânından kaynaklanan olağandışı harcamalar bütçeye yük oluşturmaktaydı. Bu nedenle ABD'den 31.500.000 dolar/88.000.000 liralık ilave yardım talebinde bulunuldu. Türkiye ile ABD arasında yardım programlarının geliştirilmesi konusu sürekli olarak gündemi işgal ediyordu. Türk ordusunun kalabalık mevcudu ve yapılması düşünülen yatırımlar doğal olarak kabarık bir bütçeye ihtiyaç duymaktaydı. Enflasyon tehdidi de ABD yetkililer için bir endişe kaynağıydı. Bu şartlar içerisinde ABD'nin yeni mali yardımlar bulunması için çalışmalar yapılması kararlaştırıldı. Bu doğrultuda DP döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinin ağırlık eksenini ekonomi üzerine olacaktı. Bu arada I. Menderes Hükümeti içerisinde beliren kabine bunalımı Menderes'in istifası ile sonuçlandı. II. Menderes Hükümeti 9 Mart 1951'de kuruldu.

8 Mayıs 1951'de ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Türkiye için uygulanması önerilen politika ile alakalı bir rapor hazırladı. ABD'nin, Türkiye ile ilgili görüşlerini açıklaması bakımından oldukça önemli olan bu raporda; Türkiye, SSCB çevresindeki en güçlü anti-komünist ve Doğu Akdeniz ile Ortadoğu'da olası bir SSCB saldırısına karşı direnç gösterebilecek tek ülke olarak nitelendirilmekteydi. Mevcut askeri gücü, özgür dünya ile olan işbirliği, Boğazlarının denetimini yürütüyor olması, üs bölgeleri gibi özellikleri bunda etkiliydi. ABD, savaş durumunda Türk üsleri ile Boğazları SSCB'ye kapatabilmek için Türkiye ile müttefik olmalı ve onun tam üye olarak NATO'ya dâhil edilmesi için baskı yapmalıydı. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan rapor, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda ABD'nin fikir değiştirdiğini göstermekteydi. Türkiye'nin pakta kabulü konusundaki karar, üyelerin Ottawa'da 20 Eylül 1951 tarihinde alındı. Karar, müttefik parlamentolarında kabul edilmesinin ardından TBMM'de 18 Şubat 1952'de onandı. DP'nin günümüze kadar gelen tartışmaların da başlangıcını oluşturan ABD yanlısı siyaset neticesinde gerçekleşen üyelik, şüphesiz Türkiye'nin geleceğini de doğrudan etkileyen önemli kırılma noktalarından birini teşkil

etmekteydi.

Türk-Amerikan ilişkileri ekonomik açıdan 1952'de farklı bir boyut kazandı. Yardımların şekli değişecek ve hibe tarzında bir uygulamaya geçilecekti. Türkiye'nin kalkınması için tüketicinin talep ettiği ürünleri piyasaya sürebilecek sanayi ve tarım sektörünün geliştirilmesi yöntemi tartışılmaya başlandı. Sanayi için gerekli teknoloji için yabancı firmalarla ortaklıklar kurulması fikri benimsenince ABD Büyükelçileri bundan sonra adeta taşeronluk vazifesi görerek ABD'li şirketleri Türk piyasasına sokmaya başladı. İşte bu dönemde Türkiye petrol işletmelerinin yabancı sermayeye açılması gündeme geldi. Farklı sektörler de olsa petrol konusunda bu görüşmeler birtakım yeni açılımlara sebep olabiliyordu. 21 Ocak 1953'te Amerikan Ralph M. Parsons şirketi ile Maden Tetkik Arama Enstitüsü arasında bir anlaşma imzalandı. Her geçen gün gelişen Türkiye-ABD ilişkilerinin bir sonucu olarak 1953 bütçesine milli savunma ihtiyaçları için verilen 145.000.000 liralık bir yardıma ilave olarak 250.000.000 dolar tutarında savaş malzemesi yardımı ve 1954 yılı milli savunma bütçesine de 200.000.000 katkıda bulundu.

1953'te iki ülke ilişkileri açısından önemli bir gelişme yaşandı. ABD Başkanı Eisenhower, Celal Bayar'ı ABD'ye davet etti. 27 Ocak 1954'te başlayan ziyarette Bayar'a ilgi büyüktü. Oldukça ilgiyle karşılanan ziyaretin ardından Bayar, 10 Mart 1954'te Türkiye'ye döndü. Gezinin ardından özellikle ekonomik konularda ilerlemenin sağlandığı görülecekti.

Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde Türkiye'nin tanıtımı için de bazı faaliyetler yürütülmekteydi. Başbakan Adnan Menderes 1951'de Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Amerikan halkına seslendi. ABD Kongre Kütüphanesi'nde 1952'de bir sergi açıldı. İstanbul ve Ankara'da üniversitelerde ABD'li akademisyenler görevlendirildi. 1953'te ABD'nin birçok şehrinde Türkiye'yi anlatan konferanslar düzenlendi. 1953'te TBMM'de Türk-Amerikan Parlamento Dostluk Grubu kuruldu.

2 Mayıs 1954'te gerçekleşen ve DP'nin zaferiyle sonuçlanan seçimlerin ardından III. Menderes Hükümeti kuruldu. Adnan Menderes tarafından açıklanan hükümet programında; yabancı sermaye girişi ve petrolün işletilmesi konusunda kararlı tutumun devam ettirileceği vurgulanıyordu. Menderes konuşmasında ayrıca maddi ve manevi büyük fedakarlıklar yapan ABD'ye minnettarlığını ifade etti. Menderes, seçimlerden hemen sonra ABD Hükümeti'nin resmi daveti üzerine ABD'ye gitti. Gezide ABD yardımının artırılması için çaba gösterilecekti. Yapılan görüşmelerde Türkiye'nin askeri harcamalar konusunda 1958 itibarıyla kendine yeter bir ülke konumuna geleceğine dair teminat verilmesi ABD'li yetkililerde olumlu etki yaptı. 1955'te Türkiye enflasyon tehdidi ile karşı karşıyaydı. Bir dizi temaslarda bulunmak üzere ABD'ye giden Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, ABD'li yetkililerden bu sorunun çözümü için 300.000.000 dolar kredi verilmesini talep etti. Ancak bu talep karşılık görmedi.

1954'ün önemli gelişmelerinden biri de Balkan Paketi'nin imzalanmasıydı. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin amacı gerek Avrupa gerekse Asya'da SSCB ve ona bağlı uydu devletleri güneyden bir blok halinde kuşatmaktı. Bu plan doğrultusunda Yugoslavya'nın o günkü durumu ABD için bir fırsattı. Bölge ülkelerinin yapacağı bir pakt ile SSCB tehdidi en aza indirgenmiş olacaktı. Bu amaca yönelik ilk anlaşma 28 Şubat 1953'te Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya İşbirliği Anlaşması imzalandı. 9 Ağustos 1954'te ise Balkan Paketi imzalandı. Adnan Menderes'in NATO'nun bir uzantısı olarak gördüğü pakt, beklentileri karşılayamadı. Pakt; Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle bozulması, SSCB'nin Stalin'in ölümü üzerine Yugoslavya politikasını değiştirmesi J.B.Tito'nun da tarafsızlık politikasına yönelişi ABD'nin paktın kuruluşuna yönelik hedeflerinin gerçekleşmemesine sebep olacak ve uzun bir süre "kağıt üzerinde" varlığını devam ettirdikten sonra Haziran 1960'da resmen sona erecekti.

ABD'nin SSCB'ye karşı bir diğer hedefi de Ortadoğu'da kendi güvenlik ağını oluşturarak SSCB'ye karşı üstün bir konuma geçmekti. Türkiye bu doğrultuda aktif bir siyaset takip etmek isterken Arap devletleriyle mesafeliydi. Irak'a bir ziyaret gerçekleştiren Adnan Menderes burada Bağdat Paktı ile ilgili anlaşmayı 24 Şubat 1955'te imzaladı. Daha sonra İngiltere, İran ve Pakistan'ın katılmasıyla pakt genişledi. ABD ise Mısır ve Suudi Arabistan'ı kaybetmeme adına pakta tam üyeliği kabul etmedi. ABD, kendi çıkarları doğrultusunda Bağdat Paktı'nı kurdurmuş, ancak kendisi gözlemci statüsünde katılmayı tercih etmişti.

II. Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlıklarını kazanan bazı Asya ve Afrika ülkeleri, yapısal olarak çok güçlü olmadıkları için yeniden sömürge olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu nedenle BM dışında bir teşkilatlanmaya gitmek istemekteydiler. Bu kapsamda 18-24 Nisan 1955'te Türkiye'nin de katıldığı Bandung Konferansını topladılar. Konferansta her türlü bloklaşmayı reddeden devletlere karşı Türkiye, Batı Bloğunu savundu. Konferansta Türkiye, Batı'nın sözcüsü olarak görülerek katılımcı diğer devletlerin tepkisini çekerken, ABD'nin ise takdirini kazanmıştı.

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken ülkedeki ekonomik problemler nedeniyle kabine bunalımı yaşanmış ve III. Menderes Hükümeti bakanları istifa etmişti. Yeniden hükümet kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes IV. Menderes Hükümetinin kabinesini 9 Aralık 1955'te TBMM'ye sundu. Hükümet istifasına sebebiyet veren ekonomik konular her zaman olduğu gibi yine gündemde öncelikliydi. Hükümet, içine düştüğü ekonomik sorunlardan kurtulabilmek adına ilk girişimi olan 300.000.000 dolarlık kredi talebinden bir sonuç alamamıştı. Bu bağlamda ABD Başkanı'nın özel danışmanı Türkiye'ye davet edildi. 1-9 Şubat 1956'da Türkiye'ye gelen C.B.Randall, ABD'den talep edilen kredi için bir umut olarak görülmekteydi. Ancak yine bu kredi alınamadı.

Ekonomik ilişkilerin gündemi belirlediği bu dönemde Bağdat Paktı ve Kıbrıs ile ilgili gelişmeler de yaşanmaktaydı. Paktın geniş kapsamlı ikinci toplantısı 16-19 Nisan 1956'da gerçekleşti. Burada ABD'nin pakta tam üye olması yönünde üye devletlerin talepleri dile getirildi. Diğer taraftan ise Kıbrıs Sorunu da tüm yoğunluğuyla devam ediyordu. Esasen 1950'li yıllara kadar Türkiye'nin gündeminde olmayan Kıbrıs Sorunu, Yunanistan'ın 1952-1954 arasında İngiltere'ye başvurarak adanın kendilerine terk edilmesini istemesiyle beraber gündeme gelmeye başladı. 1954'te Yunanistan, eski iddialarını tekrar ederek Kıbrıs'ta "*self-determination*" hakkı istedi ancak bu istek BM tarafından reddedildi. Bunun üzerine adaya gelen Grivas, EOKA terör örgütünü harekete geçirerek kanlı olayların yaşanmasına sebep oldu. Kıbrıs konusunun tekrar gündeme gelmesi ve bir çözüme kavuşturulamamasından rahatsız olan ABD, Yunanistan'ın Batıya karşı bağlılığını etkilemesi endişesiyle Yunanistan'ın arabuluculuk teklifini kabul etti. ABD yetkililerinin hazırladığı rapor; Yunanistan kayırılarak Enosis temelinde "*self-determination*" etrafında şekillenmişti. İngiltere ise, adada iki ayrı toplumun varlığını kabul eden, "*taksim*" tezini bir çözüm yolu olarak taraflara sundu. Türkiye ise, Kıbrıs'ın İngiltere'de kalması istemekle beraber İngiltere'nin adadan çekilmesi durumunda adanın Türkiye'ye iadesini istiyordu. Bu gerçekleşmezse Kıbrıs, Yunanistan ile Türkiye arasında "*taksim*" edilmeliydi. Taraf düşünceleri böyle olunca ABD'nin arabuluculuk girişimleri başarısız oldu.

Kıbrıs Sorunu, ABD'nin arabuluculuğuna rağmen çözümsüz kalırken Ortadoğu'da yeni bir kriz ortaya çıktı. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunhasır, Süveyş Kanalı Şirketi'ni 26 Temmuz 1956 millileştirdi. Bölge ülkeleri ilişkileri gerginleşti. İsrail Mısır'a saldırdı. İngiltere, Mısır'a nota vermekle kalmadı stratejik noktaları da işgal etti. ABD, müttefiki İngiltere'nin bu saldırısına destek vermedi. Türkiye, bu krizde de ABD'nin yanında yer aldı. ABD yaptığı açıklamada Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın toprak bütünlüğüne karşı meydana gelebilecek her türlü saldırının bedellinin ağır olacağını ifade etti. Bu açıklamanın ardından 5 Ocak 1957'de Eisenhower, Bağdat Paktı ülkeleriyle işbirliği yapmak ve

ekonomik yardımda bulunma yetkisinin verilmesini istedi. Eisenhower Doktrini olarak tarihe geçecek bu yetki talebi, 9 Mart 1957'de ABD Senatosu tarafından kabul edildi. Bunun üzerine Başkan'ın danışmanı J.Richards ve beraberindeki heyet Türkiye'ye gelerek Menderes, ile bir görüşme gerçekleştirdi. Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu'da daha etkin olmayı ve Süveyş Kanalı Krizi esnasında yükselen itibarını daha da artırmayı düşünmekteydi. ABD'nin bu hedeflerinin farkında olan Türkiye ise bölge için ne kadar önemli bir ülke olduğunun bilinciyile aldığı yardımları artırmayı amaçlamaktaydı.

Genel seçimler 27 Ekim 1957'de yapıldı. DP'nin kazandığı seçimler sonrası Adnan Menderes kabineyi kurmadan önce ABD Büyükelçisi F.Warren ile görüştü. 27 Kasım 1957'de kurulan kabine, hükümet programında ABD'ye yardımlarından dolayı teşekkür etmekteydi. BM ve NATO'nun takip ettiği politikaya uyulacağı, SSCB ile ilişkilerin müttefiklerle aynı seviyede yürütüleceği Avrupa Kömür-Çelik Birliği, Atom Birliği ve Ortak Pazar gibi kurumlara üyelik konusunda çalışmaların yapılacağı belirtilerek dış politikada izlenecek yol haritası da açıklanmıştı.

14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde bir darbe gerçekleşti. Nuri Sait Paşa hükümeti devrilince bölgedeki bütün dengeleri altüst etti. Irak'ın SSCB etki alanına girme ihtimali endişesiyle ABD, Lübnan'a asker çıkardı. En sert tepkilerden biri de Türkiye'den geldi. 17 Temmuz 1958'de ABD'ye başvurarak Irak'a müdahalede kararlı olduğu ifade edildi. SSCB, Türkiye'yi uyararak İngiltere ve ABD'ye tepki gösterdi. ABD'nin çok taraftar olmadığı Türkiye'nin müdahale düşüncesinden vazgeçildi. Darbenin ardından Irak'ın çekilmesiyle merkezi Ankara'ya taşınan Bağdat Paketi'nin adı CENTO olarak değişecekti. Bunun yanısıra ABD'nin çözümü için çaba gösterdiği Kıbrıs Sorunu da 11 Şubat 1959'da Zürih ve 19 Şubat 1959'da da Londra Antlaşmalarının imzalanmasıyla çözülecekti.

Ülke içerisinde ise V. Menderes Hükümeti'nin odaklandığı konu ekonomik sorunlardı. ABD'nin isteğiyle hazırlanan İstikrar Programı 4 Ağustos 1958'de açıklandı. Programın başarılı olmasını isteyen ABD, Türkiye'ye heyetler gönderdi. ABD'li yetkililer Menderes'i; aşırı genişleme, endüstrileşmeye yönelik çok hızlı teşebbüs, şehirlerdeki hummalı inşaat programı gibi hatalar nedeniyle ekonomiyi kötü yönettiğini ileri sürmekteydi. Son dokuz yılda borç oranı rekor seviyedeydi. 1950'de 2.400.000.000 lira olan borç miktarı 1960'ta 19.700.000.000 liraya yükselmişti. Türkiye'nin ekonomik çareler aradığı bu zor günlerinde ABD Başkanı Eisenhower Türkiye'ye sadece 17 saat sürecek bir ziyaret gerçekleştirdi.

DP'nin sonunu hazırlayan 27 Mayıs Askeri Darbesi yaklaşırken ülkede gerginlik artmaktaydı. Buna sebebiyet veren gelişmelerden biri de Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıydı. Türkiye'de yaşanan gelişmeler hakkında ABD Büyükelçiliği Washington'a bilgilendirmede bulundu. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi gerçekleşmesinin ardından Orgeneral Cemal Gürsel'in görüştüğü kişi ABD Büyükelçisi F.Warren oldu. İddialara göre darbe, ABD için tamamen "sürpriz" idi. DP Hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmalarına rağmen darbeden haberdar değillerdi. Türkiye, DP döneminde ABD'den 2.000.000.000 doları askeri, 1.000.000.000 doları da ekonomik olmak üzere yaklaşık 3.000.000.000 dolar yardım aldı. Darbenin hemen ardından Orgeneral Cemal Gürsel, hazinede memur maaşlarını bile ödeyecek miktarın olmaması nedeniyle ABD'den yardım istemesi yeni dönemde ABD ile ilişkilerde değişen bir şeyin olmayacağını gösteriyordu.

Recep Murat GEÇİKLİ

KAYNAKÇA

Arşiv ve Resmî Belgeler

Ayın Tarihi, (Mart 1954)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, IX. Devre, C XXVIII, (24.11.1954)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi; X. Devre, C1, (24.5.1954); XI. Devre, C.I, (4.12.1957)

KİTAPLAR

Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Yay.Haz: Haluk Kılçık), V, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992.

AĞAOĞLU, Samet, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Rek-Tur Kitap Servisi Yayınlar 1967.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1996.

AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, Ankara 1996.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, Ankara 2007.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1989.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ATAÖV, Türkkaya, **Amerika NATO ve Türkiye**, Aydınlık Yayınevi, Ankara 1969.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilâlin Mantiği ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam III (1950-1964)**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

BAĞCI, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara 1990.

BAĞCI, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2007.

BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar 1939-1954**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

BURÇAK, Rıfki Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

ERHAN, Çağrı, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

ERKİN, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/ II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

ERKİN, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara 1968.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

GEÇİKLİ, Recep Murat, **Menderes Hükümetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, İleri Yayınları, İstanbul 2016.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.

HALE, William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1996.

KARPAT, Karpas, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

Marşal Plânı ve Siz, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1950.

MCGHEE, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev: Belkıs Çorakçı), Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

ÖZMEN, Süleyman, **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara 2011.

SANDER, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay, Ankara 1979.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türk Dış Politikası**, DER Yayınları, İstanbul 2006.

SÜKAN, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)**, Kültür Ofset, Ankara 1991.

TEKELİ, İlhan, SELİM İlkin, **Savaş Sonrası Ortamda 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, ODTÜ İktisat Tarihi Serisi, Ankara 1974.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları-1944-1973**, DP Yokuş Aşağı (1954-1957), Ankara 1991.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, DP’nin Altın Yılları (1950-1954), Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih 1789-2014**, DER Yayınları, İstanbul 2015.

USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2000.

YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995.

MAKALELER

ARMAOĞLU, Fahir, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, **Bellekten**, LX, S 227, (Ankara 1996), s.203-226.

ARMAOĞLU, Fahir, “Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paketi’na (1951-1955)”, **Bellekten**, LIX, S.224, (Ankara 1996), s.189-236.

ATMACA, Ayşe Ömür, “Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri”, **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, III, S 1, (Temmuz-2011), s.157-191.

BAŞ, Arda, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, **History Studies: International Journal of History**, 4/1, Samsun, (Mart-2012), 89-109.

KÜÇÜKVATAN, Mahir, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye Suriye Bunalımı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XI/XXIII, (2011-Güz), İzmir, s.73-91.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955-1959)”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S 6, (Ekim 2011), s.85-100.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demokrat-parti-donemi-turkiye-abd-iliskileri/?pdf=6541> adresinden erişilmiştir